והא. מילתא דלקיטת קשואין: **ר"ע מר' יהושע גמר לה.** בתמיה: **קינוף.** ארבעה עמודים וכילה פרוסה עליהם כדאמרי' בסוכה (דף י.): **לחלוץ תפיליו.** של ראש [9] דקסבר שבת לאו זמן תפילין הוא ואסור להניחן שמא יצא בהן לרשות הרבים: **שדעתו של אבא נטרפה.** וקרוב הוא למות שאילו היתה דעתו מיושבת היה חולץ תפיליו: **איסור סקילה.** הדלקת הנר והטמנת חמין ועוסקין בדבר שאינו אלא איסור שבות דמניח תפילין בשבת אין כאן איסור מלאכה ואפילו יצא לרשות הרבים דהא דרך מלבוש הוא ומכשיטין הוא לו בחול: **ברחוק ארבע אמות.** מפני הנדוי שברכוהו במחלוקת תנורו של עכנאי בבבא מציעא (דף נט.): **שלו מהו.** במה תהא מיתתו: **שלך קשה משלהן.** מפני שלבך פתוח כאולם ואילו שמשתני היית למד תורה הרבה: **נטל.** ר"א שתי זרועותיו: **שנגללין.** כשגוללין ספר תורה והכתב מכוסה כך תמצאנה ותתכסה תורה שבלבי כשאמות לפי שלא שמשוני ולמדו ממני: **ולא חסרתי מרבותי ככלב המלקק מן היס.** לפי חכמתם שהיתה גדולה אין למודי עולה לחסרם ולקבל מהם חכמה א) אלא מעט ככלב המלקק מן היס. וכן תלמידי לא חסרוני ולא קבלו מחכמתי לחסר את יתרון חכמתי מהם ב) אפי' כמו שמחסר המכחול בשפופרת בצבעו אחד [10]: **ולא חסרתי.** כלומר לא חסרתים מחכמתם ממה שהיו מתחילה גדולים יותר ממני וגם עתה גדולים הם ממני לפי שלא למדתי מחכמתם כי אם מעט מהם: **שפופרת.** קנה שנותנין בה כחול. קיסם של עץ או של כסף שתוחבין מכחול בתוכו [11] ומטבלו בכחול ומוציאו: **בבהרת עזה.** בהלכות מרחות נגעים: **בנטיעה קשואים.** הלכות מיני כשפים שעל ידיהם נתמלא כל השדה קשואים: **אמרו לו הכדור והאימום וכו'.** כדור פלוט"ה מחופה עור ומלאה מתוכו למר של חיל בדומה וכן אימום שלהם של עור היה כעין מנעל וממולא מתוכו שער ופיו תפור וכו היו עושין המנעלים כמו שעושין הרלענין שלנו בדפוס של עץ: **הקמיע.** של עור וממולא מתוכו ותלאהו בצואר לגוי: **משקולת קטנה.** כעין אונקיא שעושין מעופרת ומחפין אותה בעור כדי שלא תחסר אבל משקולת גדולה אין דרכה [12] לחפותה בעור: **ולרוב המרגלית.** תופרין המרגלית בעור ותולין אותו בצואר בהמה לרפואה: **מהו.** לפי שנחלקו באלו רבי אליעזר וחכמים בסדר טהרות (כלים פכ"ג) [1] וחכמים אומרים אין מקבלין טומאה לפי שכלי עור אין מקבל טומאה אלא אם כן יש לו בית קיבול דהא איתקש לשק והני הואיל וקבולן נעשית למלאותן מלוי בתוכו עולמית לא שמיה קבול [2] ורבי אליעזר אומר מקבל טומאה דבית קיבול העשוי למלאות שמיה קבול ועוד נחלקו בכדור ובאימום שנקרעו ונראה חלל שלהם דמודו רבנן דמקבלי טומאה דהא איכא בית קיבול ופליגי לענין טבילה שחכ"א מה שבתוכו חולין ור' אליעזר אומר מה שבתוכו אינו חולין דכולי חד כלי הוא ובשעת פטירתו היו רוצין לידע אם חזר בו ושאלוהו מה אתה אומר באותן שני הממלוקות אמר להם טומאים אפילו שלמים והטומאה נוגעת מבחוץ: **ועהרתן במה שהן.** כלומר אם נקרעו שחכמים מודים שמקבלין טומאה וחלוקין עלי לומר שהמלוי חולין ועומד אני בדברי שהמלוי אינו חולין שמטבילין כמות שהן: **מנעל שעל גבי אימום מהו.** שאף בו נחלקו בתוספתא [3] דטהרות [4] חכמים אומרים הואיל ואינו מחוסר מלאכה הצריכה אומן שהדיוט יכול לסלקו מעל האימום כבר אם כלי עליו וטמא ור"א מטהר שעדיין לא נגמרה מלאכתו: **הוסר הנדר.** שברכוהו: **כין קסרי ללוד.** שהיו נושאין את מטתו מקסרי ללוד: **פתח עליו בשורה.** שהיו עושין שורה סביבות המטה להספד: **הרבה משוס יש לי.** להחליף: **ואין לי שולחני להרלותן.** כלומר הרבה שאלות יש לי לשאול ואין למי לשאול: **היכי עביד.** רבי אליעזר הכי שעשה מעשה בנטיעת קשואין: **להתלמד.** בהם ר"ע הוא דעבד ר' אליעזר:

והא ר' עקיבא מר' יהושע גמיר לה והתניא כשחלה ר' אליעזר נכנסו ר' עקיבא וחבריו לבקרו הוא יושב בקינוף שלו והן יושבין בטרקלין שלו ואותו היום ע"ש היה ונכנס הורקנוס בנו לחלוץ תפליו גער בו ויצא בנזיפה אמר להן לחביריו כמדומה אני שדעתו של אבא נטרפה אמר להן דעתו [5] ודעת אמו נטרפה היאך מניחין איסור סקילה ועוסקין באיסור שבות כיון שראו חכמים שדעתו מיושבת עליו נכנסו וישבו לפניו מרחוק ד' אמות א"ל למה באתם א"ל ללמוד תורה באנו א"ל ועד עכשיו למה לא באתם א"ל לא היה לנו פנאי אמר להן תמיה אני אם ימותו מיתת עצמן אמר לו ר' עקיבא שלי מהו אמר לו שלך קשה משלהן נטל שתי זרועותיו והניחן על לבו אמר אוי לכם שתי זרועותיי שהן כשתי ספרי תורה שנגללין הרבה תורה למדתי והרבה תורה לימדתי הרבה תורה למדתי ולא חסרתי מרבותי אפילו ככלב המלקק מן הים הרבה תורה לימדתי ולא חסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות הלכות בבהרת עזה ולא היה אדם ששואלני בהן דבר מעולם ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות הלכות ואמרי לה שלשת אלפים הלכות בנטיעת קשואין ולא היה אדם שואלני בהן דבר מעולם חוץ מעקיבא בן יוסף פעם אחת אני והוא מהלכין היינו בדרך אמר לי רבי למדני בנטיעת קשואין אמרתי דבר אחד נתמלאה כל השדה קשואין אמר לי רבי למדתני נטיעתן למדני עקירתן אמרתי דבר אחד נתקבצו כולן למקום אחד אמרו לו [6] הכדור [7] והאמום והקמיע וצרור המרגליות ומשקולת קטנה מהו אמר להן הן טמאין וטהרתן במה שהן [8] מנעל שעל גבי האמום מהו אמר להן הוא טהור ויצאה נשמתו בטהרה עמד רבי יהושע על רגליו ואמר הותר הנדר הותר הנדר למוצאי שבת פגע בו רבי עקיבא מן קיסרי ללוד היה מכה בבשרו עד שדמו שותת לארץ פתח עליו בשורה ואמר [1] אבי אבי רכב ישראל ופרשיו הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן אלמא מרבי אליעזר גמרה גמרה מרבי אליעזר ולא סברה הדר גמרה מרבי יהושע ואסברה ניהליה היכי עביד הכי והאנן תנן העושה מעשה חייב להתלמד שאני [9] דאמר מר [2] לא תלמד לעשות לעשות אי אתה למד אבל אתה למד להבין ולהורות:

הדרן עלך ארבע מיתות

לחלוץ תפילין. פ"ה של ר' אליעזר אע"ג דלא היה ר"א זז ממקום אחד קרי ליה איסור שבות דכל [3] שאסרו חכמים לצאת בו לרשות הרבים אסור לצאת בו לחצר וה"ה אפי' יושב במקום א' אסור: **היאך** מניחין איסור סקילה. משמע דמדליקין ואחר כך חולצין וקשה דנפרק במה מדליקין (שבת דף לה: ושם) משמע איפכא דתניא שלשים להדליק את הנר דברי רבי נתן ר' יהודה אומר שלשים לחלוץ תפילין ופ"ה התם ומדליק ברביעית ואין לומר ומדליק בשביה מדקאמר התם בתר הכי שביה להדליק כמאן לא כר' נתן ולא כרבי יהודה הנשיא וגם אין לומר שמדליק בשלשית וה"ק שלשית אף לחלוץ תפילין ולעולם מדליק ברישא מדקאמר התם שלשית להדליק ומוקי לה כרבי נתן ולא כרבי יהודה הנשיא ועוד קשה אטו הורקנוס לא ידע מנהגו וי"ל דודאי תפילין ברישא אלא שבאותה שעה איחרו להדליק מפני שהיו טרודין בחוליו ולכך היה גוער בו: **וטהרתן** במה שהן. פ"ה דנחלקו לענין טבילה בנקרעו אי חולין מה שבתוכו או לא ובהדיא לא אשכחן פלוגתא אלא בפ' כ"ג דכלים תנן הכדור והאימום והקמיע ותפילין שנקרעו הנוגע בהן טמא במה שבתוכו טהור אלמא אין תוכו חשוב חיבור ותניא בתוספתא ר' יהושע ב"ק אומר משום ר' אליעזר אף מטבילין כמו שהן אלמא מדלא חיין בטבילה ש"מ דהוי חיבור: **היה** מכה בבשרו. ומשום שרע לנפש (ויקרא יט) ליכא דמשום תורה קעביד כדאמר הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרלותן [4]:

הדרן עלך ארבע מיתות

1. וַאֲלִישָׁע רֹאֶה וְהוּא מִצַּעֲק אָבִי אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו וְלֹא רָאָהוּ עוֹד וַיֶּחֱזַק בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם לִשְׁנַיִם קְרָעִים: מלכים ב ב יב
2. כִּי אַתָּה בָּא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא תִלְמֹד לַעֲשׂוֹת כְּתוֹעֲבַת הַגּוֹיִם הָהֵם: דברים יח ט

מסורת הש"ס

[1] כלים פכ"ג מ"א ע"ש, [2] [נ"ל והאמום וכן בכ"מ המזכר כאן בגמ' ובכרש"י ובתוס' אימום בפ' נ"ל בכ"ס וכן בערוך איתא אימום בפ"ס וכ"א בתשובה דכלים], [3] [שם פכ"ו מ"ד] שבת קמא:, [4] [כ"ה כד: שבת עה. ע"ז יח. ולף מג:], [5] עי' רש"א בח"א, [6] בפ"א: שנותנין בה כחול מכחול קיסם של עץ או של כסף שתוחבין בתוכו, [7] [נ"ל תוספתא דכלים ב"כ פ"ב ה"ג], [8] [ע' תוס' סוכה יב: ד"ה מהו דתימא וכו' מה שהשינו אפיכ"ש דהכא], [9] [והא דהכא רש"י מתוספתא דוקא ולא מתשנה מפורשת בכלים פכ"ו מ"ד ומיתי לה הש"ס בשבת דף קמא: פלוגתא דר' אליעזר וחכמים ע"ש מלוה ליישב], [10] [כלים ב"כ פ"ד ה"ב וע"ש], [11] [שבת דף סד:], [12] [וע"ע תוס' יבמות יג: ד"ה דאמר רחמנא].

גליון הש"ם

רש"י ד"ה לחלוץ תפיליו וכו' דקסבר שבת לאו זמן תפילין. עי' מג"א סי' שח ס"ק יא: שם ד"ה משקלות קטנה וכו' לחפותה בעור. עיין ב"כ דף פ"ט ע"ב תוספות ד"ה ולא:

הגהות הב"ח

(א) גמ' דעתו מיושבת ודעת אמו נטרפה:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א) רש"י ד"ה ולא חסרתי מרבותי וכו' ולקבל מהם חכמה אלא. מלא אלא ממתק וכ"כ נ"ל אפי': ב) באד"ר יתרון חכמתי מהם אפי'. מלא אפילו נמתק וכ"כ נ"ל אלא:

לעזי רש"י

פלוט"ה [פילוט"א]. כדור.

מוסף רש"י

אבל אתה למד להבין ולהורות. כלומר להבין מעשיהם כמה הם מקולקלים ולהורות לבניך לא תעשה כך וכן שזה היא חק הגוים (דברים יח ט) אי: שתוכל לעמוד בהן ואם יעשה בניו שקר לפניך שתבין שהוא מכשף (שבת עה.).

הדרן עלך ארבע מיתות

תורה אור

סח: בן סורר ומורה פרק שמיני סנהדרין

בן סורר ומורה. בן הסמוך לגבורתו. וא"ת דילמא שנה שלפני גדלות כדאשכחן (נדה דף מו.) במופלא הסמוך לאיש לענין נדרים ומפר"ת דהכא דרים לאיש דמשמע לשון גבורה כדכתיב (מ"א ב) וחזקת והיית לאיש וא"ת א"כ למה לן במתני' טעמא דשלא בא לכלל מצות וי"ל דהוה אמינא דמקודם הבאת שערות מתמיל הזמן דסמוך לגבורתו של איש ואפי' הוי יותר מג' חדשים לא הוה חיישינן במה שבימי קטנות כיון דאינו ראוי להוליד דקרינא ביה בן ולא אב: [1]**קטן אי אתה צריך לחזור בו'.**

וא"ת ומנא ליה להאי קטן ממונא האמרי' בפרק מי שמת (ב"ב דף קנז.) אין זכייה לקטן ואי בשזיכו לו ע"י אחר הא איכא למ"ד בפ' מי שמתו[1] זכין לגדול ואין זכין לקטן ואפי' למ"ד זכין לקטן הייני מדרבנן ולא מדאורייתא דזכייה מתורת שליחות כדמוכח בפ"ק דבבא מציעא (דף יב. ע"ש) דאמרי' אלר משום ידה איתרבי ולא גרע משליחות וקטן לאו בר שליחות הוא ומיהו בפ' התקבל (גיטין דף סד: ושם) גבי לבור וזורקו לגוז ונוטלו זוכה לעצמו ואין זוכה לאחרים חפץ ומחזירו לאחר שעה זוכה בין לעצמו בין לאחרים משמע דהיינו מדאורייתא מדפריך למ"ד אחד זה ומ' זה זוכה לעצמו ואין זוכה לאחרים מהניא דמערימין על מעשר שני דמשמע דזוכה לאחרים מדאורייתא והא דתנן בהנזקין (שם דף נט:) מציאת חרש וקטן יש בהן גזל מפני דרכי שלום אבל מדאורייתא לא דעת אחרת מקנה אותן שאני והשתא ניחא הא דאמר בפ' לולב וערבה (סוכה דף מו:) לא ליקני אינים לוליבה לינוקא דינוקא מיקנא קני אקנויי לא מקני דמיקנא קני אפילו מדאורייתא דע"י דעת אחר' מקנה אותן זוכה מדאורייתא לאחרים לרב אסי דגיטין ולעצמו לכולי עלמא והא דאמר ברים פ"ב דקידושין (דף מב. ושם) אים זוכה ואין קטן זוכה הייני דאין ממנה אחרים על פסחו אי נמי שאין זוכה לאחרים קאמר אע"ג דדעת אחרים מקנה אותן ולא כרב אסי וא"ת והיאך מדקדק בגיטין[2] דזוכה לאחרים מדפורה מעשר שני לאחרים והלא אפי' לעצמו לא זכי מדאורייתא כשאין דעת אחרים מקנה אותן ובחילול מעשר מי איכא דעת אחרת מקנה לאחרים ע"י זכיית קטן וי"ל דקסבר המקשה דכמו שזוכה לעצמו בחילול מעשר מן התורה מחמת דמופלא סמוך לאיש דאורייתא כמו כן זוכה לאחרים מן התורה וקשה משמע בירושלמי בפרק חלון דאם הוא בן דעת אית ליה זכייה מדאורייתא דאמרינן רבנן דקיסרי אמרי כאן בתיוק שיש בו דעת כאן בתיוק שאין בו דעת ובאיזהו נשך (ב"מ דף עא) משמע דלית ליה זכייה מדאורייתא דגרסי' ברוב ספרים קטן נהי דשליחות לית ליה זכייה מדרבנן אית ליה ויש ספרים דלא גרסי' מדרבנן ועוד משכחת לה שיש לו ממון לקטן כגון שירש את אביו קודם שנתגייר כדאמרינן בפ"ק דקידושין (דף יח.) דעובד כוכבים יורש את אביו דבר תורה שנא' כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר אי נמי במעשה ידיו דמלאכתו ושכר טרחו שלו מדאורייתא וא"ת היאך יתחייב אדם אשם על גזילו הא אין נשבעין על טענת חרש שוטה וקטן כדדרשינן בהגוזל קמא (ב"ק דף קו:) ובפרק שבועת הדיינים (שבועות דף מב.) כי יתן איש ואין נתינת קטן כלום וי"ל דהני מילי בטענת כפירה והודאה אבל ע"פ עד אחד נשבעים אי נמי בקופץ ונשבע וא"ת והיאך נתגייר כי אמרינן נמי דקטן אית ליה זכייה מדאורייתא ה"מ ישראל אבל עובד כוכבים אמרינן באיזהו נשך (ב"מ דף עב.) דכיון דלא אתי לכלל שליחות לית ליה זכייה אפי' מדרבנן ומיהו הא לאו קושיא היא דא"כ תיקשי לן כל גרים היאך מטבילין אותן אלא כיון דזכייתו ידו באין כאחד שאני אבל אי קטן לית ליה זכייה מדאורייתא ולאי קשה היאך נתגייר וי"ל כגון שנתגיירה אמו כשהיא מעוברת כדאמרי' בפרק הערל (יבמות דף עח. ושם) אשת עובד כוכבים מעוברת שנתגיירה בנה אין צריך טבילה ואפשר השתא דאמרי כן יורש את אמו ומיהו קשה מהאיא דפ"ק דכתובות (דף יא. ושם) דאמרי' גר קטן מטבילין אותו ע"ד ב"ד ולכל מילי חשיב גר להתירו בבת ישראל וקידושי קדושין ובנין חולצין ומייבמין ולכל מילי דאורייתא ולא משמע שיהא מטעם דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה חדא דה"מ בשב ואל תעשה והאי קוש עשה הוא ועוד מדפריך מאי קמ"ל תניא זכין לאדם שלא בפניו ונראה דזכייה דגירות לא דמי לשאר זכיות דמה שב"ד מטבילין אותו אינם זוכין בעצורו אלא הוא זוכה בעצמו ובגופו שנעשה גר ונכנס תחת כנפי השכינה והא דפריך בכתובות (שם) תניא זכין לאדם שלא בפניו ומשני מהו דתימא עובד כוכבים בהפקירא ניחא ליה הייני משום דאם היתה חובתו לא היה לב"ד להתמנע להכניס גופו בדבר שיש לו חובה ואפילו בתיוק דלאו בר דעת חשיב גר מדמייתי מקטנה פחותה מבת שלשה שהזכייה בעצמו הוא כדפרישית שהמילה והטבילה בגופו וגם מצינו שאבותינו נכנסו לברית במילה וטבילה והרלאת דמים וכמה קטנים היו בשעת מתן תורה ובפרק עשרה יוחסין (קידושין דף עד.) אמר ר"ש דגיורת שנתגיירה פחותה מבת שלש כשירה להכנה שנזרעו בתוליה בישראל ומייתי ראיה מדכתיב בשלל מדין וכל הטף בנשים וגו' והרי פנחס היה עמהן ואע"ג דאמרינן בכתובות (דף יא.) הגדילו יכולין למחות הא אמרינן דכשגדלו שעה אחת ולא מיחו שוב אין יכולין למחות דמועיל להו מילה וטבילה של קטנות שהיתה בגופם ואין חסירים אלא קבלת מצות ומתוך שגדלו ולא מיחו הייני קבלה:

בילוע

בן [a]סורר ומורה. בן הסמוך לגבורתו. וא"ת דילמא שנה שלפני גדלות כדאשכחן (נדה דף מו.) במופלא הסמוך לאיש לענין נדרים ומפר"ת דהכא דרים לאיש דמשמע לשון גבורה כדכתיב (מ"א ב) וחזקת והיית לאיש וא"ת א"כ למה לן במתני' טעמא דשלא בא לכלל מצות וי"ל דהוה אמינא דמקודם הבאת שערות מתמיל הזמן דסמוך לגבורתו של איש ואפי' הוי יותר מג' חדשים לא הוה חיישינן במה שבימי קטנות כיון דאינו ראוי להוליד דקרינא ביה בן ולא אב: [1]**קטן אי אתה צריך לחזור בו'.**

וא"ת ומנא ליה להאי קטן ממונא האמרי' בפרק מי שמת (ב"ב דף קנז.) אין זכייה לקטן ואי בשזיכו לו ע"י אחר הא איכא למ"ד בפ' מי שמתו[1] זכין לגדול ואין זכין לקטן ואפי' למ"ד זכין לקטן הייני מדרבנן ולא מדאורייתא דזכייה מתורת שליחות כדמוכח בפ"ק דבבא מציעא (דף יב. ע"ש) דאמרי' אלר משום ידה איתרבי ולא גרע משליחות וקטן לאו בר שליחות הוא ומיהו בפ' התקבל (גיטין דף סד: ושם) גבי לבור וזורקו לגוז ונוטלו זוכה לעצמו ואין זוכה לאחרים חפץ ומחזירו לאחר שעה זוכה בין לעצמו בין לאחרים משמע דהיינו מדאורייתא מדפריך למ"ד אחד זה ומ' זה זוכה לעצמו ואין זוכה לאחרים מהניא דמערימין על מעשר שני דמשמע דזוכה לאחרים מדאורייתא והא דתנן בהנזקין (שם דף נט:) מציאת חרש וקטן יש בהן גזל מפני דרכי שלום אבל מדאורייתא לא דעת אחרת מקנה אותן שאני והשתא ניחא הא דאמר בפ' לולב וערבה (סוכה דף מו:) לא ליקני אינים לוליבה לינוקא דינוקא מיקנא קני אקנויי לא מקני דמיקנא קני אפילו מדאורייתא דע"י דעת אחר' מקנה אותן זוכה מדאורייתא לאחרים לרב אסי דגיטין ולעצמו לכולי עלמא והא דאמר ברים פ"ב דקידושין (דף מב. ושם) אים זוכה ואין קטן זוכה הייני דאין ממנה אחרים על פסחו אי נמי שאין זוכה לאחרים קאמר אע"ג דדעת אחרים מקנה אותן ולא כרב אסי וא"ת והיאך מדקדק בגיטין[2] דזוכה לאחרים מדפורה מעשר שני לאחרים והלא אפי' לעצמו לא זכי מדאורייתא כשאין דעת אחרים מקנה אותן ובחילול מעשר מי איכא דעת אחרת מקנה לאחרים ע"י זכיית קטן וי"ל דקסבר המקשה דכמו שזוכה לעצמו בחילול מעשר מן התורה מחמת דמופלא סמוך לאיש דאורייתא כמו כן זוכה לאחרים מן התורה וקשה משמע בירושלמי בפרק חלון דאם הוא בן דעת אית ליה זכייה מדאורייתא דאמרינן רבנן דקיסרי אמרי כאן בתיוק שיש בו דעת כאן בתיוק שאין בו דעת ובאיזהו נשך (ב"מ דף עא) משמע דלית ליה זכייה מדאורייתא דגרסי' ברוב ספרים קטן נהי דשליחות לית ליה זכייה מדרבנן אית ליה ויש ספרים דלא גרסי' מדרבנן ועוד משכחת לה שיש לו ממון לקטן כגון שירש את אביו קודם שנתגייר כדאמרינן בפ"ק דקידושין (דף יח.) דעובד כוכבים יורש את אביו דבר תורה שנא' כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר אי נמי במעשה ידיו דמלאכתו ושכר טרחו שלו מדאורייתא וא"ת היאך יתחייב אדם אשם על גזילו הא אין נשבעין על טענת חרש שוטה וקטן כדדרשינן בהגוזל קמא (ב"ק דף קו:) ובפרק שבועת הדיינים (שבועות דף מב.) כי יתן איש ואין נתינת קטן כלום וי"ל דהני מילי בטענת כפירה והודאה אבל ע"פ עד אחד נשבעים אי נמי בקופץ ונשבע וא"ת והיאך נתגייר כי אמרינן נמי דקטן אית ליה זכייה מדאורייתא ה"מ ישראל אבל עובד כוכבים אמרינן באיזהו נשך (ב"מ דף עב.) דכיון דלא אתי לכלל שליחות לית ליה זכייה אפי' מדרבנן ומיהו הא לאו קושיא היא דא"כ תיקשי לן כל גרים היאך מטבילין אותן אלא כיון דזכייתו ידו באין כאחד שאני אבל אי קטן לית ליה זכייה מדאורייתא ולאי קשה היאך נתגייר וי"ל כגון שנתגיירה אמו כשהיא מעוברת כדאמרי' בפרק הערל (יבמות דף עח. ושם) אשת עובד כוכבים מעוברת שנתגיירה בנה אין צריך טבילה ואפשר השתא דאמרי כן יורש את אמו ומיהו קשה מהאיא דפ"ק דכתובות (דף יא. ושם) דאמרי' גר קטן מטבילין אותו ע"ד ב"ד ולכל מילי חשיב גר להתירו בבת ישראל וקידושי קדושין ובנין חולצין ומייבמין ולכל מילי דאורייתא ולא משמע שיהא מטעם דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה חדא דה"מ בשב ואל תעשה והאי קוש עשה הוא ועוד מדפריך מאי קמ"ל תניא זכין לאדם שלא בפניו ונראה דזכייה דגירות לא דמי לשאר זכיות דמה שב"ד מטבילין אותו אינם זוכין בעצורו אלא הוא זוכה בעצמו ובגופו שנעשה גר ונכנס תחת כנפי השכינה והא דפריך בכתובות (שם) תניא זכין לאדם שלא בפניו ומשני מהו דתימא עובד כוכבים בהפקירא ניחא ליה הייני משום דאם היתה חובתו לא היה לב"ד להתמנע להכניס גופו בדבר שיש לו חובה ואפילו בתיוק דלאו בר דעת חשיב גר מדמייתי מקטנה פחותה מבת שלשה שהזכייה בעצמו הוא כדפרישית שהמילה והטבילה בגופו וגם מצינו שאבותינו נכנסו לברית במילה וטבילה והרלאת דמים וכמה קטנים היו בשעת מתן תורה ובפרק עשרה יוחסין (קידושין דף עד.) אמר ר"ש דגיורת שנתגיירה פחותה מבת שלש כשירה להכנה שנזרעו בתוליה בישראל ומייתי ראיה מדכתיב בשלל מדין וכל הטף בנשים וגו' והרי פנחס היה עמהן ואע"ג דאמרינן בכתובות (דף יא.) הגדילו יכולין למחות הא אמרינן דכשגדלו שעה אחת ולא מיחו שוב אין יכולין למחות דמועיל להו מילה וטבילה של קטנות שהיתה בגופם ואין חסירים אלא קבלת מצות ומתוך שגדלו ולא מיחו הייני קבלה:

בילוע

בן סורר ומורה וכו'. סדר נקקלין דתניא בפרקין דלעילא[3] מסייס הלכותיו ואזיל: **משיביא ב' שערות.** אבל מקמי הכי לא מיענש דמפרש ואזיל שעדיין לא בא לכלל מצות: **עד שיקיף זקן.** שיהא זקן מוקף שער סביב כולו: **התחתון ולא העליון.** לא זקן ממש אלא זקן אותו המקום אלא שדברו חכמים בלשון נקיה: **שנאמר בן ולא איש.** וזה משהקיף זקן איש הוא. ואע"ג דבן מקטנותו קרוי בן לא מצינו לחיובי' מקמי שיביא שתי שערות דקטן פטור שלא בא לכלל מצות הלכך חיוביה בתר הכי הוא. ואע"ג דמכי מייתי שתי שערות לענין כל התורה איש הוי מיהו כי מיעטיה קרא לאו בתחלת איסורו קא ממעט דמפרש בגמרא בן הסמוך לגבורתו של איש אלמא בתחלת איסורו חייביה קרא: **גמ' היכא אשכחן.** בשאר עונשין דענש הכתוב את הקטן בעי קרא למיפטריה: **אטו בן סורר ומורה על שם חטאו נהרג.** דנבעי בר עונשין הוא ומה חטא שיהרג מפני שאכל תרטימר בשר ושתה חצי לוג יין ועל שם סופו נהרג דדמפרש בשלהי פרקין (דף עב.) סוף שמגמר נכסי אביו ומבקש למודו ואינו מוצא וכו' אמרה תורה מוטב ימות זכאי ואל ימות חייב: **וכי יהיה לאיש בן סורר ומורה.** לכשיגיע לכלל איש הבן הזה קורא לו הכתוב בן סורר ומורה: **תני ר' חייא.** במתניתיה הכי משיביא שתי שערות עד שיקיף זקן[4] עד שיקיף עטרה: **כי אתא רב דימי.** פרשה הא דתנא עד שיקיף עטרה לאשמועינן דהקפת זקן התחתון דקתני מתני' הקפת גיד קאמר סמוך לציצים ולא הקפת הכיס של ביצים דהוו ליצתר הכי טוענא: **רב חסדא.** סבר קטן שלא הביא שתי שערות מוליד: **לכדרב יהודה.** דאמר האי לאיש בבן סורר ומורה עצמו קאי והכי קאמר כשיהיה הבן לאיש כלומר כשיגיע לכלל איש: ה"ג **א"כ לימא קרא בן לאיש.** דמשמע שפיר דהכי קאמר כי יהיה הבן לכלל איש: **מאי כי יהיה לאיש בן.** השתא משמע כשיהיה לאיש בן דהאי איש אאבות קאי ולמעוטי דבנו של קטן פטור לעולם: **ואימא כוליה.** האי קרא לכדרב חסדא הוא דאתי למעוטי בנו של קטן אבל קטן עצמו מיחייב דהא בן כתיב וסמוך לגבורתו של איש מצא לן: ה"ג **א"כ לימא קרא כי יהיה בן איש.** א"כ דכוליה אאבות קאי לא לכתוב ביה למ"ד אלא וכי יהיה בן איש בורר ומורה דמשמע בנו של איש ולא בנו של קטן: **מאי.** וכי יהיה לאיש למה הקדים לאיש בריש והולרך להטיל בו למ"ד: **שמע מינה תרתי.** משום דהשתא משמע הכי ומשמע הכי כי יהיה בן לאיש כשיגיע לגבורתו של איש ומשמע נמי אאבות כי יהיה לאיש גדול בן ולא שיהיה לקטן בן: **ופליגא דרבה.** הא דרב חסדא דאמר קטן שמוליד פטור דאלמא דקטן מוליד פליגא דרבה: **ואם אין לאיש גואל.** גבי גזל ונשבע על שקר דכתיב לעיל מיניה והשובו את חטאתם אשר עשו והשיב את אשמו בראשו והאי אשמו קרן של גזלה: **שאין לו גואלים.** אין לך אדם בישראל שאין לו גואלים כל זמן שלא בלו בני יעקב הקרוב קרוב קודם: **בגזל הגר.** ומת לאחר שנשבע לו ואין לו יורשים: ואמר

[a] א מיי' פ"ז מהלכות ממרים הלכה ה סמג לאוין רכ:
ב ב מיי' שם הל' יא:
ג ג ד מיי' שם הל' ה:
ד ה מיי' שם הל' ו:
ה ו מיי' פ"ח מהלכות גזלה הלכה ו:

[1] נדה נב., ב) [לקמן עא.]. ג) ב"ק קט. קידושין כא., ד) [דף נג.], ה) עד שיקיף זקן [ינתא בפ"ח], ו) [שיין לדף סט.], ז) [שם קנז.], ח) [דף סה. ושם].

תורה אור השלם

1. כי יהיה לאיש בן סורר ומורה איננו שמע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אתו ולא ישמע אליהם: דברים כא יח
2. ואם אין לאיש גאל להשיב האשם אליו האשם המושב ליי לכהן מלבד איל הכפרים אשר יכפר בו עליו:
במדבר ה ח

מוסף רש"י

משיביא שתי שערות ועד שיקיף זקן. אבל קודם ב' שערות לאו בר עונשין הוא ומשהקיף זקן ראוי להוליד ולחמנא אמר בן ולא הראוי להיות אב (נדה נב:). התחתון ולא העליון. בפחו הקפת זקן אמרו בתחתון שלמטה ולא העליון (שם:). וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואל. מזרע יעקב, בעוד אחד מכל ישראל קיים הוא קרוב לו (לדושין כא.) אם אין לו בן או בת או אח יש לו קרוב עד יעקב אביו הקרוב קרוב יוכס (ב"ק קטו.). אלא בגזל הגר. ונשבע לשקר דתיב למעול מעל בה' (שם:).

ואמר רחמנא איש [6]איש אתה צריך לחזור עליו אם יש לו גואלין ואם לאו קטן אי אתה צריך לחזור עליו בידוע שאין לו גואלין איתיביה אבי [1]איש אין לי אלא איש בן ט׳ שנים ויום אחד שראוי לביאה מניין ת״ל ואיש א״ל יש לו ואינו מוליד כתבואה שלא הביאה שליש דמי דבי חזקיה תנא [2]וכי יזיד איש איש מזיד ומזריע ואין קטן מזיד ומזריע א״ל רב מרדכי לרב אשי [3]מאי משמע דהאי מזיד לישנא דבשולי הוא דכתיב [3]ויזד יעקב נזיד [4]והא תנא דבי ר׳ ישמעאל [4]בן ולא אב היכי דמי אילימא דאיעבר בתר דאייתי שתי שערות ואוליד מקמי דלקיף זקן מי איכא שהות כולי האי והא א״ר כרוספדאי [5]כל ימיו של בן סורר ומורה אינו אלא ג׳ חדשים בלבד אלא לאו דאיעבר מקמי דלייתי שתי שערות ואוליד מקמיה דלקיף זקן וש״מ קטן מוליד לא לעולם דאיעבר בתר דאייתי שתי שערות ואוליד בתר דאקיף זקן ודקא קשיא דרבי כרוספדאי כי אתא רב דימי אמר אמרי במערבא בן ולא הראוי לקרותו אב גופא אמר ר׳ כרוספדאי א״ר שבתי כל ימיו של בן סורר ומורה אינן אלא ג׳ חדשים בלבד והאנן תנן משיביא שתי שערות ועד שיקיף זקן [2]הקיף זקן אע״ג דלא מלו ג׳ חדשים אע״ג דלא הקיף יתיב רבי יעקב מנהר פקוד קמיה דרבינא ויתיב וקאמר משמיה דרב הונא בריה דרב יהושע ש״מ מדרבי כרוספדאי א״ר שבתי יולדת לשבעה אין עוברה ניכר לשליש ימיה דאי ס״ד עוברה ניכר לשליש ימיה למה לי ג׳ בתרי ותילתא סגיא א״ל לעולם אימא לך [7]עוברה ניכר לשליש ימיה זיל בתר רובא אמרוה קמיה דרב הונא בריה דרב יהושע אמר ליה ובדיני נפשות מי אזלינן בתר רובא התורה אמרה [5]ושפטו העדה והצילו העדה ואת אמרת זיל בתר רובא אהדרוה קמיה דרבינא א״ל ובדיני נפשות לא אזלינן בתר רובא והתנן [6]אחד אומר בשנים בחדש ואחד אומר בג׳ עדותן קיימת שזה יודע בעיבורו של חדש וזה אינו יודע ואי ס״ד לא אמרינן זיל בתר רובא נימא הני דוקא קא מסהדי ואכחושי הוא דקא מכחשי אהדדי אלא לאו משום דאמרינן זיל בתר רובא ורובא דאינשי עבדי דטעו בעיבורא דירחא אמר רבי ירמיה מדפתי אף אנן נמי תנינא [7]בת שלש שנים ויום אחד מתקדשת בביאה ואם בא עליה יבם קנאה וחייבין עליה משום אשת איש ומטמא את בועלה לטמא משכב התחתון כעליון נישאת לכהן אוכלת בתרומה בא עליה אחד מן הפסולין פסלה מן הכהונה ואם בא עליה אחד מכל העריות האמורות בתורה מומתין עליה והיא פטורה ואמאי

בידוע שאין לו גואלים. וא״ת דמשמע דקטן בידוע שאין לו גואלים משום דאינו מוליד וכן בפ׳ אין בין המודר (נדרים דף לה:) זאת תורת היולדת בין גדולה בין קטנה ופריך קטנה בת לידה היא מאי קושיא הא אמרינן לקמן בשמעתין דורות הראשונים היו מולידין בת׳ שנים ויש לומר דלקמן ע״פ שבדורות האחרונים נתנו חכמים סימן להבאת שערות לקטנה בת י״ב שנה ויום אחד ולקטן בן י״ג שנה ויום אחד בדורות הראשונים שהיו ממהרים להביא שערות היה זמן גדלות מקודם הרבה והא דקאמר לקמן וכי עבד בגלגל משכן בר י״ג שנה הוה דכתיב אים אים ממלאכתו התם רוצה להוכיח על דורות הראשונים דאפילו כי אזלת בתר דורות דהשתא לפי שלא תראה להוכיח שנתבשרים גדולים בפחות מ״כ בעל כרחיך בר תליסר שנין הוה: **אחד** אומר בשנים בחדש. פירשתיה לעיל בפרק היו בודקין (דף מא:) ד״ה שזה: **בת** ג׳ שנים ויום אחד. פירשתי בפ׳ ארבע מיתות (לעיל נה:): לל

אמר רחמנא איש [6]איש אתה צריך לחזור עליו אם יש לו גואלין ואם לאו קטן אי אתה צריך לחזור עליו בידוע שאין לו גואלין איתיביה אבי [1]איש אין לי אלא איש בן ט׳ שנים ויום אחד שראוי לביאה מניין ת״ל ואיש א״ל יש לו ואינו מוליד כתבואה שלא הביאה שליש דמי דבי חזקיה תנא [2]וכי יזיד איש איש מזיד ומזריע ואין קטן מזיד ומזריע א״ל רב מרדכי לרב אשי [3]מאי משמע דהאי מזיד לישנא דבשולי הוא דכתיב [3]ויזד יעקב נזיד [4]והא תנא דבי ר׳ ישמעאל [4]בן ולא אב היכי דמי אילימא דאיעבר בתר דאייתי שתי שערות ואוליד מקמי דלקיף זקן מי איכא שהות כולי האי והא א״ר כרוספדאי [5]כל ימיו של בן סורר ומורה אינו אלא ג׳ חדשים בלבד אלא לאו דאיעבר מקמי דלייתי שתי שערות ואוליד מקמיה דלקיף זקן וש״מ קטן מוליד לא לעולם דאיעבר בתר דאייתי שתי שערות ואוליד בתר דאקיף זקן ודקא קשיא דרבי כרוספדאי כי אתא רב דימי אמר אמרי במערבא בן ולא הראוי לקרותו אב גופא אמר ר׳ כרוספדאי א״ר שבתי כל ימיו של בן סורר ומורה אינן אלא ג׳ חדשים בלבד והאנן תנן משיביא שתי שערות ועד שיקיף זקן [2]הקיף זקן אע״ג דלא מלו ג׳ חדשים אע״ג דלא הקיף יתיב רבי יעקב מנהר פקוד קמיה דרבינא ויתיב וקאמר משמיה דרב הונא בריה דרב יהושע ש״מ מדרבי כרוספדאי א״ר שבתי יולדת לשבעה אין עוברה ניכר לשליש ימיה דאי ס״ד עוברה ניכר לשליש ימיה למה לי ג׳ בתרי ותילתא סגיא א״ל לעולם אימא לך [7]עוברה ניכר לשליש ימיה זיל בתר רובא אמרוה קמיה דרב הונא בריה דרב יהושע אמר ליה ובדיני נפשות מי אזלינן בתר רובא התורה אמרה [5]ושפטו העדה והצילו העדה ואת אמרת זיל בתר רובא אהדרוה קמיה דרבינא א״ל ובדיני נפשות לא אזלינן בתר רובא והתנן [6]אחד אומר בשנים בחדש ואחד אומר בג׳ עדותן קיימת שזה יודע בעיבורו של חדש וזה אינו יודע ואי ס״ד לא אמרינן זיל בתר רובא נימא הני דוקא קא מסהדי ואכחושי הוא דקא מכחשי אהדדי אלא לאו משום דאמרינן זיל בתר רובא ורובא דאינשי עבדי דטעו בעיבורא דירחא אמר רבי ירמיה מדפתי אף אנן נמי תנינא [7]בת שלש שנים ויום אחד מתקדשת בביאה ואם בא עליה יבם קנאה וחייבין עליה משום אשת איש ומטמא את בועלה לטמא משכב התחתון כעליון נישאת לכהן אוכלת בתרומה בא עליה אחד מן הפסולין פסלה מן הכהונה ואם בא עליה אחד מכל העריות האמורות בתורה מומתין עליה והיא פטורה ואמאי

בת יום אחד שמטמאה נגדה, ומיהו כי מטמאה נגדה בנמגע וכמדרס הוא דמטמאה עהרות ואדם וכלים כשאר נדה, אבל בא עליה בתוך שלש אינה מטמאתו טומאת שבעה כבועל נדה דכתיב ביה ותהי נדתה עליו, אלא הרי הוא כנוגע בעצמות לטומאת ערב, משום דלאו כיולה היא, אבל בת שלש מטמאתו כדין בועל נדה (לעיל נה:). לטמא משכב התחתון כעליון. תחתון של בועל נדה בעליונו של זב (נדה מד:) שמטמא אוכלין ומשקין ואין מטמא אדם וכלים כתחתון של נדה עצמה שהוא קרוי מדרס ואב הטומאה (יבמות נז:) שאין משכבו של בועל נדה ממור כמשכב נדה וכמשכב זב שנעשים אב הטומאה לטמא אדם וכלים, דכתיב בהו וכל אשר יגע במשכבה, אלא הרי הוא כעליונו של זב, בגד שיושב על גבי הזב, שאינו אלא ראשון לטומאה ואינו מטמא אדם וכלים אלא אוכלין ומשקין (לעיל נה: וכעי״ז קדושין י״). נשאת לכהן אוכלת בתרומה. אבל פחות מבת שלש מע״פ שקדושיה קדושין ע״י אביה, הואיל ואין ביאתה ביאה אין מתרומה חוצה לה כאחותה, דאע״ג דקדושין אין אשה אוכלת בתרומה עד שתכנס לחופה (לעיל נה:). בא עליה אחד מן הפסולין. כגון אלו נתין וממזר עשאה חללה ופסלה כדאמרינן ביבמות (דף סח.) כי תהיה לאיש זר [ויקרא כב] כיון שנבעלה לפסול לה פסלה: והיא פטורה. מפני שהיא קטנה ואינה בת עונשין. קתני מיהא חייבין עליה משום אשת איש וקס״ד חייבין מיתה קאמר ובמזיד: ואמאי

מסורת הש״ס

א) [ב״ק קט:], ב) [סוטה יא. ע״ש], ג) גירסת רש״ל מיני והא, ד) [יבמות לז.], ה) [בעל ע. [ספסים יא:]], ו) [בעל נה: יבמות מז: קידושין י. נדה מד.].

תורה אור השלם

1. ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע והוא שפחה נחרפת לאיש והפדה לא נפדתה או חפשה לא נתן לה בקרת תהיה לא יומתו כי לא חפשה: ויקרא יט כ
2. וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות: שמות כא יד
3. ויזד יעקב נזיד ויבא עשו מן השדה והוא עיף: בראשית כה כט
4. כי יהיה לאיש בן סורר ומורה איננו שמע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אתו ולא ישמע אליהם: דברים כא יח
5. ושפטו העדה בין המכה ובין גאל הדם על המשפטים האלה: והצילו העדה את הרצח מיד גאל הדם והשיבו אתו העדה אל עיר מקלטו אשר נס שמה וישב בה עד מות הכהן הגדל אשר משח אתו בשמן הקדש: במדבר לה כד-כה

גליון הש״ס

רש״י ד״ה קנאה וכו׳ שיקבל אביה את ניסה. עיין יבמות דף קט ע״א ברש״י ד״ה קטנה שהשיאה ובקידושין דף מג ע״ב ברש״י ד״ה היא ואביה. ובקידושין דף י ע״א תוס׳ ד״ה ומקבל:

עין משפט נר מצוה

ו א מיי׳ פ״ח מהלכות גזלה הל׳ ז סמג עשין עג (טוש״מ סי׳ שסז):
ז ב ג מיי׳ פ״ז מהל׳ ממרים הלכה ו סמג לאוין רכ:

מוסף רש״י

איש אתה צריך לחזור עליו. ולשאול אם יש לו בנים קודם שתתנהו לכהן, קטן שאין לו בידוע שאין לו בנים יתנהו לכהנים, ומהכא נפקא לן דקטן לאו כר אולדי הוא (ב״ק קט:). **עוברה ניכר לשליש ימיה.** דכתיב (בראשית לח) ויהי כמשלש חדשים (יבמות לז:). **אחד אומר בשנים בחדש.** הרג זה את הנפש, ואחד מן העדים אומר בשלשה בחדש, עדותן קיימת, וב״ד היו בודקין אותן בשבע חקירות, וכיון דהשוו שניהן לומר בשלשה לו ברביעי, וכשנדקדק אחד יום בחדש אמר זה בשני וזה אמר בשלישי, שניהן על יום אחד העידו, אלא שזה ידע בעיבורו של חדש, שחדש שעבר מלא והוקבע ר״ח ביום שלשים ואחד, וזה שאמר בשנים בחדש ידע בו, וזה שאמר שלשה סגור שהוקבע ביום שלשים, והואיל ויש טוענין בכך, אע״פ שמעורין אנו למלוק את עדותן כדי שתתבטל, להגיל את הנפש, אין בידינו כח למלקו (פסחים יא:). **בת שלש שנים ויום אחד.** ביאתה ביאה לכל דבר (נדה מד:) קיים לה לרבנן דשוב אין בתוליה מחדין ומאי היא דאויה לביאה (לעיל נה:) אבל פחות מכאן כמותן אלמנה בעין ואינה ביאה (קדושין ו:). **מתקדשת בביאה.** מלעשת האב (שם) ע״י אביה אם מסרה אביה לאחר לבא עליה לשם קדושין דהאב יכולי יכולי בקדושיה דכתיב את בתי נתתי לאיש הזה, אבל היא עצמה ואמה ואחיה דשביא יתומה אין בה קדושי תורה אלא רבנן הוא דתקנו ולא הצריכוה בעו אלא מיאון בעלמא (לעיל נה:). **ואם בא עליה יבם קנאה.** יזקה בנכסי אחיו ליורשה ולטמא לה (נדה מד:) ואם רצה להוציאה מוציאה בגט (קדושין י.) ואלה ידי יבום ומתבטלת הימנו בגט ומקבלו אביה ואינה צריכה חליצה, דהא בביאת יבם תלה רחמנא, דכיון שלקחה בעשית כאשתו לכל דבר שמגרשה בגט וזה הרי בא עליה, אבל פחות משלש שנים אינה ביאה ואינה נקנית לו ואם בא לגרשה בגט אינו יכול, אלא יתמתן עד שתבא בת שלש שנים ויום אחד ויבעל, או עד שתביא ב׳ שערות ותחלון (לעיל נה:). **וחייבים עליה משום אשת איש.** אם קיבל בה אביה קדושין מזה ובא אחר עליה נהרג, דביאתה ביאה (נדה מד וכעי״ז קדושין י. ולעיל נה:) אבל פחות מבת שלש, זהי דקדושי כסף שלה קדושין הן לחייב עליה לאחר שלש, אבל הבא עליה בתוך שלש לא בחייב, אע״פ שהיא אשת איש, דלאו ביאה היא (לעיל נה:). **ומטמאה את בועלה.** כשהיא נדה שבעת ימים כדכתיב (ויקרא טו) ותהי נדתה עליו (קדושין י.). דקי״ל (נדה לב.) מיבועא דוי״ו ואשה כי תהיה זבה לרבות תינוקת